

Становище

от проф. дпн Румен Иванов Стаматов –

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен

„доктор”

в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки;

професионално направление 3.2. Психология

докторска програма: Специална психология

автор: Цветомира Ангелова Ангелова

тема: „ Психо-социални детерминанти на образованието при атипично развитие “

1.Общо описание на представените материали

По избор от научното жури съм определен за негов член по процедурата за защита на дисертационен труд на тема „ **Психо-социални детерминанти на образованието при атипично развитие “** за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма: Специална психология. Автор на дисертационния труд е **Цветомира Ангелова Ангелова** – докторант към катедра „Психология”, отчислен с право на защита.

Представеният от **Цветомира Ангелова Ангелова** комплект материали е на хартиен носител и е в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложението му и Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски”. Той включва всички необходими документи. Докторантката е приложила и съответните публикации.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи.

Темата на дисертационното изследване е актуална в научно – изследователски и в практически аспект. В предложеното изследване актуалността е изразена в опита да се постигне едно разширено разбиране върху отношенията между философско-методологичните позиции на двете образователни системи – специално и интегрирано (приобщаващо) образование поради настъпилите промени в политиките и образователните стратегии. В този план може да се посочи традиционният модел на специалните училища, които се опират на социално-конструктивистката психологическа парадигма, при което социално-педагогическият фактор се признава за водещ в психическото развитие на децата с увреждания. Дейностите в образователната система са в позитивно съответствие със специфичните характеристики и динамиката във вътрешната среда (биологична и психична) на учениците. Въпреки това, този тип образование ограничава съвместния опит,

честотата и обхвата на социални интеракции със семейството, връстници и възрастни в реалната социална среда. Настоящото изследване се опитва да предложи едно по-интегрирано разбиране на детерминантите на учебния процес, при децата със специални увреждания - слухови, зрителни и двигателни, което би осигурило едно по-ефективно протичане на този процес.

3. Познаване на проблема

Докторантката се опитва обосновано да постигне целта на дисертационното изследване, както и преследваните задачи със съответните методи на теоретичното и емпиричното изследване. Теоретичният анализ е насочен към осмисляне на отношението обучение и развитие, чрез задълбоченото разглеждане на възможностите на различните подходи, като е наблегнато на социо-генетичните проекти в осмислянето на динамиката на развитието в отделните стадии. Разгледани са също и особеностите на приобщаващото образование, като се отчитат особеностите на изследваните специфични увреждания. Считам че подборът на изследваните конструкти е адекватен на темата за отношенията между обучение и развитие и на различните детерминанти на атипичното развитие, което задава и възможностите за едно задълбочено емпирично проучване

4. Методика на изследването

Методиката отразява основния замисъл на изследването и на концептуалното му осмисляне. Изследването е осъществено чрез следните въпросници:

-въпросници за оценяване на психичните нарушения в детско-юношеска възраст от батерията на (Achenbach, 2009);

-авторов въпросник – Въпросник за контексти на атипичното развитие (ВКАР), включващ 20 въпроса. Въпросника е изграден от две части:

Първата част „Въпросник за общи и специфични биосоциални фактори“, включва основни биологични и средови детерминанти в развитието на децата с увреждания. Като по-голямата част от тези факторите са използвани за независими променливи в цялото емпирично изследване, за които се очаква ефект върху психосоциалната ситуация на развитието и психичното здраве.

Тази част е представена чрез следното съдържание:

Биологически фактори:

- Пол;
- Биологическа възраст;
- Училищна възраст - 1) начална училищна възраст (НУВ – 7-11г.), 2) средна училищна възраст (СУВ – 12-15 г.), 3) горна училищна възраст (ГУВ над 16г.);
- Вид сензорно-моторно увреждане – 1) слухово, 2) зрително, 3) двигателно;
- Степен на увреждане – 1) до умерена степен, 2) тежка и дълбока степен;
- Етиология – 1) вродено, 2) придобито до 3 г., 3) придобито след 3-годишна възраст.

Социална среда:

- Етническа принадлежност – 1) българска, 2) друга - ромска, турска др.;
- Социално-икономически статус на семейството – 1) висок, 2) нормативен, 3) нисък;
- Структура на семейството – 1) с двама родители, 2) с майка, 3) с баща, 4) настойник;
- Образователна среда: 1) масово училище, 2) специално училище.

Втора част е оценъчна и представена е от „Скала за психосоциалната ситуация на развитие“.

Скалата съдържа общо 12 айтема, структурирани в два домейна: 1). Психическо функциониране и 2). Социално-педагогическо функциониране. Всеки един от тези домейни включва по 6 айтема, оценявани чрез 5-степенна ликертова скала.

Първият домейн е представен от „Скала за психическо функциониране“ и измерва:

- Качество на междуличностното общуване в семейство
- Качество на комуникативните умения с връстници
- Качество на комуникативните умения с възрастни
- Интелигентност
- Самоуважение
- Училищни постижения

Вторият домейн е представен от „Скала за Социално-педагогическо функциониране“ и измерва:

- Подкрепени социо-емоционални потребности в училищната среда;
- Адекватност на материално-техническа база на учебно-възпитателния процес;
- Подкрепени СОП от специален педагог/логопед/рехабилитатор;
- Екипната работа на специалисти и семейство;
- Диспозиции на съучениците;
- Диспозициите на педагозите;

Изборът на домейните и айтемите съставлящи техните съдържания е направен чрез обединяването на индуктивни и дедуктивни стратегии. Използвани са емпирични наблюдения, анализ на проведени сходни емпирични проучвания и тяхното преосмисляне в рамките на съществуващите теоретични виждания. Въпросниците са подобри психометрични характеристики.

Изследването използва и батерията ASEBA, която е основана на емпиричните родителски и учителски оценка на детско-юношеската психопатологична симптоматика, както и върху потенциала на учениците над 13 г. възраст за самооценка. В структурата са включени три форми на въпросника, като всяка от тях е модифицирана частично, според специфичния индивидуален опит и познания на родители/настойниците, учителите и ученици. Всеки от въпросниците включва структурирано интервю „Обща компетентност“ и оценъчна скала за психопатологична симптоматика.

Структурираното интервю „Обща компетентност“ е в три области – „Дейности“, „Социално поведение“ и „Училищно представяне“, като въпросите в тях са от отворен и затворен тип. Събраната информация от тази част на инструмента е използвана в качествената интерпретация на детско-юношеското поведение.

Оценъчните скали за психопатологичната симптоматика, прилагани с родители (CBCL) и учители (TRF) съдържа по 113 айтема за оценка на ученици от 6 до 18 г. възраст. Те са идентични по съдържание, но модифицирани според очаквания специфичен опит на родители и учители в междуличностното общуване и съвместните дейности с ученика. Скалата за самооценка на ученици (YRS) на възраст от 11г. до 18 г. е от 112 айтема, които кореспондират със съдържанието и структурата на първите скали, но са адаптирани към компетентностите на учениците и техните възрастови особености учениците.

Събраната емпирична информация е обработена чрез прилагане на двете основни класификационни стратегии – класификация по признаци с извеждане на психопатологични синдроми и класификация на индивиди с определяне на нозолгични единици чрез преструктуриране на оценените айтеми.

В „Синдромната скала“ айтемите се разпределят към 8 субскали или психопатологични синдроми – Тревожно-депресивен, Отдръпнатост-депресивност, Соматични оплаквания, Социални проблеми, Проблеми на мисленето, Проблеми с вниманието, Нарушаващо правила поведение, Агресивно поведение.

В „Скала за интернализирани, естранализирани, общи проблеми и други проблеми“ оценените айтеми са прегрупиран от гледна точка на „вредите“, които носи поведението за самия индивид или за другите. Интернализираните обхващат субскалите оценяващи следните синдроми: Тревожно-депресивен, Оттегленост-депресивност, Соматични оплаквания. Екстранализираните обхващат субскали оценяващи Нарушаващо правила поведение, Агресивно поведение. Към Общи проблеми са отнесени Социални проблеми, Проблеми с мисленето, Проблеми с вниманието.

Други проблеми – останалата симптоматика.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 208 страници в основния текст, който включва 63 таблици, 16 фигури, 5 схеми и 17 страници приложения. Структурата включва увод като въведение в изследователската тема, три глави, изводи и обобщения, заключение, използвана литература и приложения. Библиографията е със 148 заглавия - 59 на кирилица, 89 на латиница. Самото изследване е структурирано в две части – теоретична, която представя основните концепти, около които се изгражда изследването и емпирична, която е представена от цели, задачи, хипотези, инструменти на изследването с подробно описание на психометричните характеристики и различните анализи, в контекста на формулираните хипотези. Представените анализи и изводи са представителни за усилията на докторанта и подкрепят верификацията на получените резултати.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

За оценката на едно дисертационно изследване могат да се приемат следните критерии:

-новост – собствен принос при решаването на изследователския проблем;

-научна ерудиция, изразена в обективността и коректността на представените идеи и възгледи при теоретичното разглеждане на темата и при обзора на литературните изследвания както и в подбора на методиките и анализа на емпиричните данни;

-подробно описание на методиките на изследването и на техните психометрични характеристики;

-коректно представяне на емпиричните данни като се използват статистически методи и анализи на резултатите;

-авторски приноси и препоръки, относно използването на резултатите от научните изследвания.

Приносите на Цветомира Ангелова Ангелова са съдържателно обобщени и отговарят на проведеното изследване. Като цяло бих искал да отбележа следните положителни моменти:

-Представен е анализ на социално-педагогическия контекст и психичното здраве при ученици със сензорно-моторни увреждания.

-Представен е теоретичен анализ на проблемите свързани с образованието и развитието в контекста на следните принципи: детерминистичен, холистичен, генетичен, конструктивистки, дейностно-комуникативен, личностен, системно-структурен.

-Комплексно се интерпретират психо-социалните детерминанти на образованието при атипично развитие в образователната среда на общообразователното училище и на специалното училище.

-Конструиран е авторски инструмент за проучване на съдържателните и структурните компоненти, мултифакторната детерминация на психосоциалната ситуация на развитието, както и на закономерни зависимости между нея и състоянието на психичното здраве - Въпросник за контексти на атипичното развитие (ВКАР).

-Изведена е структура и съдържание на психосоциалната ситуация на развитие при сензорно-моторни увреждания. Анализирани са влиянието на общите демографски фактори, модалността на увреждането и образователната среда върху психосоциалната ситуация на развитие.

-Представен е сравнителен анализ на психичното здраве при ученици с и без увреждания и вътрешногрупови сравнения на психичното здраве при ученици със сензорно-моторни увреждания.

Това ми дава основание да отбележа, че изследването има приноси, които могат да намерят израз в опитите за преосмислянето на педагогическия процес при работата с деца с различни увреждания.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите на темата на дисертационния труд са под формата на статии и отговарят на изискванията.

9. Лично участие на докторанта

Цветомира Ангелова Ангелова е била докторант към катедра „Психология”. Тя е реализирала самостоятелно цялото дисертационно изследване. Текстът, получените резултати и приноси са нейно лично дело.

10. Автореферат

Авторефератът съдържа основните постановки в дисертационния труд, резултатите и техния анализ. Считаю, че е адекватен на дисертационния труд и обективно отразява теоретичните анализи и основните резултати, представени в съдържанието на изследването.

11. Лични впечатления

Бих искал да отбележа, че Цветомира Ангелова Ангелова притежава задълбочени познания в изследвана област, съчетани с отговорност и с оригинален подход към емпиричното разглеждане на темата, което обогатява разбиранията за отношенията между развитие и обучение в контекста на изследването на деца с различни видове увреждания.

12. Препоръки за бъдещо използване

Предлагам основния текст на дисертацията да се разшири като се наблегне на търсенето на специфични пътища при организирането на учебния процес, като се наблегне на спецификата на различните видове увреждания.

Заклучение

Дисертационният труд показва, че докторантката Цветомира Ангелова Ангелова притежава задълбочени познания по темата на дисертацията. Смятам, че кандидатката отговаря на условията и реда за присъждане на образователната и научната степен „доктор” по Закона за развитие на академичния състав в Република България, ППЗРАС, Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски”. След изтъкнатите аргументи, както и на цялостната положителна оценка за извършеното дисертационно изследване, предлагам на научното жури да гласува положително и да присъди образователната и научна степен „доктор” на Цветомира Ангелова Ангелова, за което давам и своя утвърдителен вот.

30 05 2017 г.

Изготвил становището:

/проф. Румен Стаматов/

